

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ПОНЯТТЯ «ТРАНСПОРТНА ПОСЛУГА» ЯК ОБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ СПОЖИВАЧІВ

DEFINITION THE CONCEPT OF "TRANSPORT SERVICE" AS THE OBJECT OF LEGAL RELATIONS WITH CONSUMERS

Гришко У.П.,
кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного права
навчально-наукового юридичного інституту
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника

У науковій статті акцентовано на дослідженні поняття «транспортна послуга». На підставі аналізу законодавчих визначень поняття «транспортна послуга» та наукових підходів виокремлено основні ознаки, притаманні їй. Із метою детального формування уявлення про поняття «транспортна послуга» проведено дослідження суміжного поняття «транспортне обслуговування» та визначено співвідношення цих понять.

Ключові слова: транспортна послуга, обслуговування, правовідносини, споживач, договір.

В научной статье акцентировано внимание на исследовании понятия «транспортная услуга». На основании анализа законодательных определений понятия «транспортная услуга» и научных подходов выделены основные признаки, ей присущие. С целью детального формирования представления о понятии «транспортная услуга» проведено исследование смежного понятия «транспортное обслуживание» и определено соотношение данных понятий.

Ключевые слова: транспортная услуга, обслуживание, правоотношения, потребитель, договор.

The article was focused on the study of the concept of "transport service". Also in the article the author was analyzed the legislative definitions of the concept "transport service" and scientific approaches and distinguished the main features of it. With the aim of the detailed forming of idea about a concept a transport service, the author investigated a contiguous concept transport services and correlation of these concepts.

Key words: transport service, service, legal relations, consumer, contract.

Роль та значення транспорту в Україні постійно зростає. Це пов'язано з необхідністю щоденного забезпечення потреб населення у перевезенні чи доставці їх багажу, вантажу. Різноманіття транспортних засобів та посилення конкуренції перевізників на транспортному ринку призводить до збільшення кількості транспортних послуг.

Нормативних визначень поняття «транспортна послуга» у нашому законодавстві є чимало, особливо у сфері регулювання автомобільних перевезень. Проте це не дає підстави для прямого застосування одного з таких понять – «транспортна послуга» – під час визначення об'єкта правовідносин, які виникають на підставі договору перевезення пасажирів та багажу, договору перевезення вантажу.

Крім того, захистом прав пасажирів, відправника, одержувача багажу чи вантажу, які виступають як споживачі транспортних послуг, пояснюється додаткова необхідність у детальному дослідженні цього поняття.

Деякі аспекти поняття «транспортна послуга» досліджувалися у працях таких науковців: А. Брайковської, І.С. Лукасевич-Крутник, О.С. Кужко, А. Матвеевої тощо. Проте в аспекті правовідносин, які виникають із договору перевезення пасажирів, багажу чи вантажу та захисту прав споживачів транспортних послуг, розуміння поняття «транспортна послуга» не пропонувалося серед вчених у галузі цивільного і транспортного права.

За загальною науковою думкою, важливим елементом цивільних правовідносин виступають

об'єкти. За ст. 177 ЦК України, об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні й нематеріальні блага [1]. З цього формулювання можна зробити висновок, що перелік таких об'єктів у ЦК України є невичерпним. Це дає змогу науковцям-цивілістам висловлювати свої пропозиції щодо об'єкта цивільного правовідношення. Так, зокрема, М.М. Агарков вважає, що об'єктом цивільного правовідношення завжди виступають речі [2, с. 22]. Інші автори вважають, що об'єктом права є поведінка людини, але це тільки поведінка, яка спрямована на річ і викликає відповідні зміни, а не поведінка людей, яка виникає в процесі правовідношення (зміст правовідношення) [3, с. 66]. У літературі висловлюється також позиція, згідно з якою об'єктом правовідносин визнають благо. Це благо є результатом реалізації потреби та інтересу, й воно є результатом діяльності суб'єктів, яка була спрямована на нього [4, с. 60].

Відсутність закріплення у Цивільному кодексі України поняття «послуга» породжує різнопланове його тлумачення у науці. Щодо наукових підходів до визначення поняття «послуга», то їх нині вистачає. Зокрема, у вітчизняній цивілістичній науці ґрунтовне дослідження «послуги» здійснили В.А. Васильєва, Р.М. Гейнц, Ю.В. Романець, Н.В. Федорченко та ін. В.А. Васильєва вказує на такі особливості послуги: перетворююча, корисна роль діяльності, що має май-

нову цінність; досягнення результату не можна гарантувати; невіддільність процесу надання послуги від послугонадавача; її безповоротність; неповторність; ексклюзивність; протяжність у часі [5, с. 93].

Додаткові ознаки послуги з огляду на житлово-комунальну сферу, формулює Р.М. Гейнц: наявність результату у формі корисного ефекту; невідчутність; неможливість зберігати; наявність нормативних критеріїв якості надання комунальної послуги; невід'ємний зв'язок з експлуатацією будинків; сезонні та добові закономірності надання комунальних послуг; існують як діалектична єдність діяльності та її корисного ефекту [6, с. 8].

Щодо визначення поняття «послуга», то Ю.В. Романець пропонує розглядати «послугу» не як форму товару, тобто не сам результат, а дію до нього [7, с. 110]. Таку ж саму позицію обстоює й Н.В. Федорченко, яка визначає послугу «як дію або сукупність дій (діяльність), об'єднаних однією метою» [8, с. 190].

Існує і група науковців, які ототожнюють «послугу» з благом. До їх числа належать М.В. Кротов та В.А. Васильєва. Так, зокрема, В.А. Васильєва пропонує таку дефініцію: «Послуги – вид суспільного блага, за допомогою якого задовольняються потреби, шляхом вчинення суб'єктом дій (здійснення діяльності), у корисних властивостях яких, і полягає суб'єктивний інтерес особи» [5, с. 95]. На підтримання позиції В.А. Васильєвої варто зазначити: дійсно, між благом та послугою треба ставити знак рівності, адже метою блага є задоволення потреб особи, шляхом вчинення певних дій, що є ідентичне сутності поняття «послуги» і становить його складову частину.

Щодо законодавчого закріплення поняття «послуга», то його можна зустріти у нормативних документах. Так, відповідно до п. 17 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», «послуга» визначається як діяльність виконавця з надання (передачі) споживачеві певного визначеного договором матеріального чи нематеріального блага, що здійснюється за індивідуальним замовленням споживача для задоволення його особистих потреб [9].

Загалом законодавче розуміння послуги спрямоване на визначення її як діяльності, що не створює матеріальних благ щодо задоволення потреб окремих осіб і суспільства загалом.

Враховуючи, що основним завданням нашого дослідження є з'ясувати сутність «транспортних послуг», які становлять об'єкт правовідносин за участю споживачів, розглянемо законодавчі формулювання цього поняття.

Нормативних дефініцій «транспортна послуга» у нашому законодавстві є кілька. Зокрема:

1) «послуга з перевезення пасажирів чи вантажів – це перевезення пасажирів чи вантажів транспортними засобами на договірних умовах із замовником послуги за плату» (Закон України «Про автомобільний транспорт») [10];

2) «транспортні послуги – діяльність, пов'язана із задоволенням потреби населення в перевезеннях автомобільним транспортом» (ст. 2. п. 19 «Правил

надання послуг пасажирського автомобільного транспорту»);

3) «транспортні послуги – перевезення пасажирів та їх багажу міським електричним транспортом, а також надання інших послуг, пов'язаних із таким перевезенням» (ст. 1 Закон України «Про міський електричний транспорт» від 29 червня 2004 р.) [11]

Враховуючи, що жодне із законодавчих визначень поняття «транспортна послуга» не розглядає її як благо, варто виокремити основні характеристики, притаманні їй:

– транспортна послуга характеризується як благо, яке спрямоване на задоволення особистої потреби у пересуванні;

– реалізується таке благо шляхом вчинення перевізником дій, пов'язаних із перевезенням пасажирів, доставки багажу, вантажу, вантажобагажу та інших дій, що впливають із договору чартеру (фрахтування) та договору транспортного експедирування;

– транспортна послуга споживається у процесі її надання перевізником (транспортною організацією);

– виникнення транспортної послуги пов'язане з моментом укладенням договору перевезення пасажирів, багажу або вантажу, договору чартеру, договору транспортного експедирування.

Загальні характерні ознаки, притаманні транспортним послугам, виділяє також І.С. Лукасевич-Крутник у науковій статті «Поняття та ознаки транспортних послуг»:

– транспортні послуги споживаються в процесі їх надання (транспортні послуги надаються і споживаються одночасно);

– неподільність транспортної послуги, що означає, що транспортна послуга «не може існувати окремо від виконавця, оскільки споживається в процесі діяльності виконавця»;

– транспортні послуги мають нематеріальний характер (їх не можна відчутти як матеріальний об'єкт, результатом послуг не може виступати уречевлений результат);

– недовговічність транспортних послуг (транспортні послуги не можна зберігати, накопичувати, використовувати в подальшому);

– непостійність якості транспортних послуг (якість транспортних послуг може змінюватись залежно від суб'єкту надання, місця надання, часу надання та інших обставин) [12, с. 116].

Із метою чіткішого формування уявлення про поняття «транспортна послуга» необхідно дослідити суміжне поняття «транспортне обслуговування» та визначити їх співвідношення.

У цивілістичній літературі склалися три кардинально різних підходи до співвідношення понять «послуга» та «обслуговування». Серед представників першого підходу виступає О.Ю. Кабалкін та Е.Д. Шешенін. Суть цього підходу полягає в тому, що поняття «послуга» та «обслуговування» не співвідносяться. До сфери послуг належать лише ті економічні відносини, в яких громадяни для задоволення своїх потреб отримують «особливу споживчу вартість» у вигляді діяльності обслуговуючої орга-

нізації. Обслуговування – це діяльність організацій, спрямована на задоволення духовних і матеріальних потреб громадян [13, с. 38]. Другий підхід спрямований на отождоження понять «послуга» та «обслуговування», тобто до договорів про надання послуг належать усі договори у сфері обслуговування [14, с. 44–45]. Третій підхід полягає в тому, що поняття «сфера послуг» та «сфера обслуговування» не є тотожними. Таку наукову позицію поділяє Р.М. Гейнц, яка вважає, що поняття «сфера обслуговування» є ширшим за «сферу послуг», адже відносини у сфері послуг опосередковуються договором про надання послуг, а у сфері обслуговування – різними видами цивільно-правових договорів [6, с. 9]. У сфері транспортних послуг С.Е. Хейгетова класифікує правові поняття «транспортне обслуговування» та «транспортна послуга» як загальне і особливе [15, с. 30].

Наукова позиція Р.М. Гейнц та С.Е. Хейгетової, на нашу думку, заслуговує на увагу та підтримку. «Транспортне обслуговування» – це широке та загальне за змістом поняття, адже об'єднує послуги не тільки ті, що стосуються перевезення, а й інші суміжні послуги.

З цього приводу наше законодавство оперує термінами «транспортна послуга» та «послуга додаткова». Так, відповідно до «Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом» від 27.12.2006 р. «послуга транспортна» визначається як перевезення пасажирів та їх ручної поклажі в усіх категоріях пасажирських поїздів та перевезення багажу, вантажобагажу у багажних вагонах. «Послуга додаткова» детермінується як послуга, пов'язана з транспортною, що надається пасажиром під час оформлення проїзду,

приймання багажу чи вантажобагажу, перебування в поїзді чи на вокзалі під час повернення невикористаних проїзних та перевізних документів [16].

Щодо «додаткових транспортних послуг», до яких з огляду на законодавство та наукову літературу належать, наприклад, послуги інформаційні, зберігання, послуги зі страхування, послуги, пов'язані із придбанням чи поверненням проїзних документів [17], нами вони не визначаються як транспортні, а набувають значення суміжних послуг, які існують поряд із процесом перевезення і виникають на підставі інших договірних конструкцій, для яких перевезення не є змістом договору (наприклад, договір зберігання речей у камерах схову, договори про надання послуг користування залами очікування, платними туалетами, договір про надання послуг з оформлення проїзних документів, упаковки багажу, перенесення носієм ручної поклажі та багажу). Тобто це визначення повністю збігається з науковим розумінням поняття «транспортне обслуговування».

Щодо поняття «транспортна послуга» чи поняття «основна транспортна послуга», то вони вузького спрямування і поширюються на правовідносини, які виникають на підставі договору перевезення пасажирів та багажу, договору перевезення вантажу.

Таким чином, з огляду на сутність вищезазначених категорій та їх співвідношення, можна зробити висновок щодо розуміння поняття «транспортна послуга». Транспортна послуга – це благо, яке спрямоване на задоволення особистої потреби у пересуванні шляхом вчинення перевізником дій, пов'язаних із перевезенням пасажирів, доставки багажу, вантажу, вантажобагажу, а також інших дій, що впливають із договору чартеру (фрахтування) та договору транспортного експедирування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву / М.М. Агарков. – М.: Юрид. изд-во НКЮ СССР, 1940. – 192 с.
3. Магазинер Я.М. Объект права // Очерки по гражданскому праву / Я.М. Магазинер. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1957. – С. 65–78.
4. Санникова Л.В. Объект гражданского правоотношения / Л.В. Санникова // Государство и право. – 2004. – № 10. – С. 57–64.
5. Васильева В.А. Цивільно-правове регулювання діяльності з надання посередницьких послуг / В.А. Васильева. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прик. нац. ун-ту, 2006. – 345 с.
6. Гейнц Р.М. Цивільно-правове регулювання відносин за договором про надання комунальних послуг: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Р.М. Гейнц. – К, 2011. – 23 с.
7. Романец Ю.В. Договор возмездного оказания услуг / Ю.В. Романец // Закон. – 1999. – № 4. – С. 110.
8. Федорченко Н.В. Зобов'язання з надання послуг у цивільному праві України: теоретико-правові засади: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03 / Н.В. Федорченко. – К., 2015. – 443 с.
9. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023–XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
10. Про автомобільний транспорт: Закон України від 05.04.2001 р. № 2344–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
11. Про міський електричний транспорт: Закон України від 29.06.2004 р. № 1914–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.
12. Лукасевич-Крутник І.С. Поняття та ознаки транспортних послуг / І.С. Лукасевич-Крутник // Юридичний вісник. – 2016. – № 2(39). – С. 113–117.
13. Кабалкин А.Ю. Сфера обслуживания: гражданско-правовое регулирование / А.Ю. Кабалкин. – М.: Наука, 1972. – 200 с.
14. Шерстобитов А.Е. Гражданско-правовые вопросы охраны прав потребителей / А.Е. Шерстобитов. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 144 с.
15. Хейгетова С.Е. Правовое регулирование перевозки пассажиров автомобильным транспортом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / С.Е. Хейгетова. – Ростов-на-Дону, 2007. – 196 с.

16. Про затвердження Правил перевезення пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України від 27.12.2006 р. № 1196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

17. Матвеева А. Ринок транспортних послуг: поняття, учасники та об'єкти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbu.gov.ua.